

RAAP-NOTITIE 3313

Plangebied Wyns

Gemeente Tytsjerksteradiel

Archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek

Colofon

Opdrachtgever: Gemeente Tytsjerksteradiel

Titel: Plangebied Wyns, gemeente Tytsjerksteradiel; archeologisch
vooronderzoek: een bureauonderzoek

Status: eindversie

Datum: november 2009

Auteur: *drs. T.A. van den Bergh*

Projectcode: TYWY

Bestandsnaam: NO3313-TYWY.doc

Projectleider: drs. T.A. van den Bergh

Projectmedewerker: drs. K. Anderson

ARCHIS-vondstmeldingsnummers: niet van toepassing

ARCHIS-waarnemingsnummers: niet van toepassing

ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer/CIS-code: 38160

Autorisatie: drs. H.W. Veenstra

ISSN: 0925-6369

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. telefoon: 0294-491 500

Leeuwendeldseweg 5b telefax: 0294-491 519

1382 LV Weesp E-mail: raap@raap.nl

Postbus 5069

1380 GB Weesp

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2009

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

1 Inleiding

Algemeen

- *opdrachtgever*: gemeente Tytsjerksteradiel
- *aanleiding onderzoek*: herziening bestemmingsplan

Locatiegegevens

- *plangebied*: het plangebied betreft het dorp Wyns, inclusief een aantal percelen direct ten oosten en zuidoosten van Wyns. Aan de westkant wordt het plangebied door de Dokkumer Ie begrensd.
- *plaats*: Wyns
- *gemeente*: Tytsjerksteradiel
- *provincie*: Fryslân
- *kaartblad topografische kaart Nederland 1:25.000*: 6C
- *plangebied in gebruik als*: grotendeels grasland en bebouwing
- *oppervlakte plangebied*: ca. 20 ha
- *hoekpunten plangebied (X/Y)*:

zuidwest :	184.780/584.675
zuidoost :	185.000/584.675
noordwest :	184.610/585.315
noordoost :	185.020/585.315

Onderzoeksdoel

Het doel van het onderzoek is om de bekende archeologische en cultuurhistorische waarden uit het plangebied te verzamelen en aan te geven op een kaart (zie hoofdstuk 2). Ook zijn adviezen voor archeologisch veldonderzoek geformuleerd. (zie hoofdstuk 3). Tenslotte zijn enkele voorstellen gedaan, die te maken hebben met de toekomstige inrichting van het plangebied.

Het bureauonderzoek is uitgevoerd volgens de normen die gelden in de archeologische beroepsgroep c.q. de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie versie 3.1 (KNA), welke wordt beheerd door de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB; <http://www.sikb.nl>). RAAP beschikt over een opgravingsvergunning, verleend door de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Zie tabel 1 voor de dateringen van de in deze notitie genoemde archeologische perioden.

2 Bureauonderzoek

2.1 Bodem en geomorfologie

De bodem in het plangebied bestaat volgens de bodemkaart (Stiboka, 1918) uit kalkarme poldervaaggronden en in het westen van het plangebied bevindt zich een terp. De bodem van de historische kern van Wyns, omsloten door de Wynserweg bestaat uit terplagen (code T).

Een vegetatiehorizont onder de terp is door Griede bemonsterd en gedateerd op 2085 ± 50 BP (Griede, 1978: profiel V en bijlage 6). Op basis van deze gegevens moet de terp zijn aangelegd na ca. 135 voor Chr.

Ten noorden van de historische kern bevinden zich kalkarme knippoldervaaggronden met zware klei op een tussenlaag van niet-kalkrijke, zware klei (code kMn43C). Ten oosten van de historische kern en de bebouwing langs de Dokkumer Ie bevinden zich kalkarme knippoldervaaggronden met zware klei op een ondergrond van niet-kalkrijke, zware klei. Soms bevindt zich onder deze klei een tussenlaag van niet-kalkrijke, zware klei, met moerig materiaal beginnend dieper dan 80 cm en doorgaand tot dieper dan 120 cm (code kMn48Cv). In het uiterste zuiden van het plangebied bevinden zich kalkarme, knippige poldervaaggronden met klei op een tussenlaag van niet-kalkrijke, zware klei (code gMn83C).

De geomorfologie van het plangebied bestaat volgens ARCHIS uit een vlakte van getijafzettingen (code 2M35) en een noord-zuid georiënteerde kwelderwal (code 3K31). Op deze kwelderwal ligt een terp (code T). Ten westen van het plangebied en de Dokkumer Ie bevindt zich een getij- (kreek)bedding/zee-erosiegeul (code 2R13/14).

2.2 Bekende archeologische vindplaatsen

In 1976 hebben de toenmalige organisaties ROB en BAI een opgraving uitgevoerd binnen de muren van het koorgedeelte van de Nederlands Hervormde kerk van Wyns (Halbertsma, 1977). De opgraving vond plaats tijdens restauratiewerkzaamheden van het koor. De vondsten (waarnemingsnummers) worden hieronder beschreven.

Tijdens eerder onderzoek van RAAP zijn in het plangebied (ten oosten van de historische dorpskern) direct onder de bouwvoor 0,3 tot 0,8 m dikke terplagen ontdekt, die tot de historische dorpskern van Wyns behoren (Van den Bergh, 2007). Volgens ARCHIS (nationaal Archeologisch Informatie Systeem) bevindt zich in het plangebied het monumentnummer 7713 (CMA-nummer 06C-12: een terrein van hoge archeologische waarde). Het betreft het restant van de dorpsterp van Wyns uit de Romeinse tijd tot de Late Middeleeuwen met centrumcoördinaten 184.709/585.093. De ARCHIS-waarnemingsnummers 31492, 238322 en 238773 vallen binnen dit terrein.

ARCHIS-waarnemingsnummer 31492 betreft een graf uit de Late Middeleeuwen, objectcode 06CN-7 met centrumcoördinaten 184.700/585.110.

ARCHIS-waarnemingsnummer 238322 betreft fragmenten gebrandschilderd vensterglas (glas-in-lood) uit de Late Middeleeuwen, (on)geglazuurde vloertegels

uit de Late Middeleeuwen, grafstenen van kalksteen uit de Nieuwe tijd, een eikenhouten grafkist uit de Nieuwe tijd, een geglazuurde vloertegel uit de Nieuwe tijd, menselijk botmateriaal, fragmenten vensterglas uit de Nieuwe tijd, fragmenten terpaardewerk uit de Late IJzertijd – Romeinse tijd, Middeleeuwse bakstenen (o.a. fundering) en Middeleeuws aardewerk (waaronder een kandelaar),
centrumcoördinaten 184.700/585.100.

ARCHIS-waarnemingsnummer 238773 betreft de Nederlands Hervormde Kerk uit de Middeleeuwen, objectcode 06CN-7 met centrumcoördinaten 184.700/585.110.

Ongeveer 200 m ten zuidwesten van het plangebied bevindt zich monumentnummer 7713 (CMA-nummer 06C-061: een terrein van archeologische waarde) met centrumcoördinaten 184.506/584.538. Het betreft een restant van een afgegraven terp uit de Late IJzertijd tot de Late Middeleeuwen.

2.3 Historische gegevens

Op historische kaarten uit de tweede helft van de 17e tot halverwege de 19e eeuw zijn in het plangebied meerdere huizen en/of boerderijen en paden aangegeven. Op kaartbijlage 1 is de situatie rond 1664/1718, 1820, 1847, 1853 t/m 1856 en 1928 geprojecteerd op de huidige topografie.

Schotanus à Sterringa 1664 en 1718

Op de kaart van Schotanus à Sterringa uit 1664 (<http://www2.tresoar.nl/kaarten/atlassen.php>) is de huidige Dokkumer Ie (dan nog naamloos) al afgebeeld. Ter plaatse van de huidige kerk is een 'Parochie Kercké' (*Vici cum fanis*) aangegeven. Ten oosten en ten zuidoosten van deze kerk zijn 'dichte buyrtten' (*Vici Coryuncti*) opgetekend. Ten noordoosten van de kerk is een naamloos meer aangegeven. Op de kaart van Schotanus à Sterringa uit 1718 (<http://www2.tresoar.nl/kaarten/atlassen.php>) heet de huidige Dokkumer Ie de 'Trek vaart naa Lieuwerd'. Van de Wynserweg, die tegenwoordig westelijk en oostelijk om de dorpskern loopt, is het westelijke gedeelte aangegeven, dat via het zuiden van het dorp richting het oosten loopt (zie kaartbijlage 1-A). Ten zuiden van de kerk staat bebouwing en ten zuiden van de huidige Wynserweg is een 'Stemmend Huys' opgetekend. Ten zuiden van dit 'Stemmend Huys' staat bebouwing. Direct ten westen van het plangebied, aan de westoever van de huidige Dokkumer Ie, zijn twee 'Stemmende Huysen' aangegeven. Ten noorden van het plangebied is een oost-west geörienteerde sloot zichtbaar met de naam 'de Uyle Meer'. De locatie van de bebouwing kan slechts globaal worden aangegeven omdat deze kaarten zeer onnauwkeurig zijn. Het meer dat op de kaart van 1664 is aangegeven is op de kaart van 1718 naar het noorden 'opgeschoven' en heeft de naam 'Antje Jetses Meer' gekregen. Op beide kaarten van Schotanus à Sterringa de 'Grenzen der Griettenijen' met een stippellijn aangegeven.

Kadastrale minuut 1820

Op de kadastrale minuut uit 1820 (<http://www2.tresoar.nl/kaarten/minuutplans.php>) is de huidige percelering al enigszins zichtbaar. De Dokkumer Ie is aangegeven als 'Cannal pour Doccum' en de Wynserweg als 'Chemin'. De kerk is aangegeven als

'Eglise de Wyns' en de bebouwing is toegenomen ten opzichte van de oudere kaarten (zie kaartbijlage 1-B). Eén van de gebouwen ten zuiden van de kerk is een school en een ander gebouw behoort tot de diaconie.

Eekhof 1847

Op de kaart van Eekhof uit 1847 (<http://www2.tresoar.nl/kaarten/atlassen.php>) is de huidige percelering duidelijk herkenbaar. De bebouwing komt sterk overeen met de bebouwing die is aangegeven op de kadastrale minuut uit 1820. De Dokkumer Ie heeft op deze kaart de naam 'De Ee: trekvaart van Dokkum naar Leeuwarden'. De op de kaart van Schotanus à Sterringa uit 1718 zichtbare oost-west geörienteerde sloot, is op deze kaart ten noorden van het huidige plangebied aangegeven met de naam 'de Uile Meer Waterlosing'. Direct ten zuiden van het plangebied is een watermolen toegevoegd (zie kaartbijlage 1-C).

Grote Historische Provincie Atlas Friesland 1853 – 1856 (Wolters Noordhoff Atlasproducties, 1992).

Op deze kaart wordt de Dokkumer Ie 'DE EE' genoemd. De bebouwing komt sterk overeen met de bebouwing zoals die is aangegeven op de kaart van Eekhoff. Er is een voetpad opgetekend vanaf het zuidelijk gedeelte van de Wynserweg richting het zuiden, evenwijdig aan de Dokkumer Ie (zie kaartbijlage 1-D).

Historische Atlas Friesland 1928

In de Historische Atlas Friesland (ROBAS Producties, 1990) uit 1928 heeft de Dokkumer Ie zijn huidige naam. De Wynserweg loopt nu zowel ten oosten als ten westen om de dorpskern. In zuidelijke richting, langs de Dokkumer Ie, bevindt zich alleen nog alleen een voetpad. De bebouwing heeft zich uitgebreid, zowel binnen de dorpskern als richting het zuiden van het plangebied. Bovendien bevindt zich op deze kaart zowel ter hoogte van de kerk als in het zuiden van het plangebied aan de noordzijde van de bebouwing een 'overzet' (zie kaartbijlage 1-E).

2.4 AHN

Bij bestudering van het AHN (Actueel Hoogtebestand Nederland) komt duidelijk naar voren dat Wyns op een noord-zuid georiënteerde kwelderrug ligt. In het westelijk gedeelte van het plangebied (ten oosten van de Dokkumer Ie) ligt het maaiveld het hoogst, richting het oosten loopt dit geleidelijk af (zie figuur 1).

2.5 Famke en verwachtingskaart Tytsjerksteradiel

Volgens de FAMKE (Friese Archeologische Monumentenkaart Extra; <http://www.fryslan.nl/binfo/chk/inhoud/startchk.htm>) is voor het plangebied voor de periode Steentijd – Bronstijd een karterend onderzoek 3 nodig waarbij drie boringen per ha moeten worden gezet bij ingrepen groter dan 5000 m²; indien een podzolbodem aanwezig is in het dekzand, moet worden verdicht naar zes boringen per ha (zie figuur 2). Voor de periode IJzertijd – Middeleeuwen geldt voor de dorpskern (binnen de Wynserweg) 'streven naar behoud'. Deze zone valt samen met het monument met nummer 7713. Hieromheen ligt een zone van minimaal 5 m

breedt in het westen tot maximaal 55 m breed in het oosten waar een 'waarderend onderzoek terpen' moet worden uitgevoerd. De boringen dienen hierbij in een kruisraai te worden gezet over de terp/terpzool, zodat op tenminste vier punten de begrenzing van de terp kan worden vastgesteld. Bij een onderzoek op een gedeelte van de terp dienen de boringen richting het hart van de terp te lopen.

Voor het overige gedeelte van het plangebied is een karterend onderzoek 1 nodig waarbij bij ingrepen groter dan 500 m² zes boringen per ha moeten worden gezet (zie figuur 3).

De gemeentelijke archeologische verwachtingskaarten behorend bij de Startnotitie archeologiebeleid gemeente Tytsjerksteradiel (Ten Anscher e.a., 2004) geven aan dat de kwantitatieve archeologische verwachting voor de periode Steentijd – Vroege Bronstijd onbepaald is. De kwalitatieve archeologische verwachting is hoog. Dit komt omdat het pleistocene zand (wat immers tijdens de Steentijd het maaiveld was) is afgedekt met een laag klei waardoor de eventueel aanwezige archeologische resten goed bewaard zijn gebleven (zie figuur 4). Voor de periode Midden Bronstijd t/m Vroege Middeleeuwen zijn geen verwachtingskaarten gemaakt.

3 Conclusies en aanbevelingen

3.1 Conclusies

De bodem in het plangebied bestaat uit kalkarme poldervaaggronden waarop zich een terp bevindt. Deze terp heeft zich na ca. 135 voor Chr. ontwikkeld op een noord – zuid geörienteerde kwelderrug. Het AHN laat zien dat het maaiveld in oostelijke richting afloopt. De historische kaarten (vanaf ca. 1664) tonen bebouwing op de terp. Deze bebouwing heeft zich in de loop van de tijd richting het zuiden uitgebreid, langs de oostelijke oever van de Dokkumer Ie.

De gemeentelijke archeologische verwachtingskaarten behorend bij de Startnotitie archeologiebeleid gemeente Tytsjerksteradiel geven aan dat de kwantitatieve archeologische verwachting voor de periode Steentijd – Vroege Bronstijd onbepaald is. De kwalitatieve archeologische verwachting is hoog.

3.2 Aanbevelingen

Het onderhavige onderzoek geeft geen aanleiding de FAMKE adviezen te herzien. Daarom wordt aanbevolen om het archeologisch onderzoek binnen het plangebied conform de FAMKE uit te voeren. Hierbij kan één kanttekening worden geplaatst (zie hieronder; 'waarderend onderzoek terpen').

Daar waar de FAMKE 'streven naar behoud' adviseert wordt aanbevolen in de toekomst geen bouwplannen te realiseren. Dit geldt ook voor het gedeelte waar de FAMKE 'waarderend onderzoek terpen' adviseert. Onderzoek van RAAP in 2007 heeft immers aangetoond dat zich in dit gedeelte wel degelijk terplagen kunnen bevinden.

Mocht het onverhoopt niet haalbaar zijn dit gebied te ontzien van toekomstige bodemingrepen, wordt voorgesteld het FAMKE-advies aan te passen. In plaats van

een kruisraai over de terp of een raai richting het hart van de terp heeft de ervaring geleerd dat er vaak meer informatie uit het booronderzoek te halen valt wanneer er in eerste instantie gutsboringen in een driehoeksgrid van 25 x 20 m over het plangebied worden gezet. Mochten er archeologische indicatoren en/of een archeologische laag in het plangebied aanwezig zijn, wordt geadviseerd om over te gaan op een driehoeksgrid van 12,5 x 10 m. Hiermee kan de aard en omvang van de archeologische laag en/of de archeologische indicatoren beter worden vastgesteld.

De minste kans op het aantreffen van archeologische waarden bij een eventuele uitbreiding van het dorp Wyns ligt ten noorden en oosten van de bebouwing aangegeven op kaartbijlage 1.

In overweging wordt gegeven om bij de planvorming rekening te houden met de op kaartbijlage 1 aangegeven historische bewoning. Deze elementen hebben een cultuur- en landschapshistorische waarde. Ze kunnen bijvoorbeeld richtinggevend zijn bij het ontwerpen van het grondplan en de verdere verkaveling binnen het plangebied. Ook de perceelsstructuur die vanaf 1820 min of meer onveranderd is, kan hierbij een rol spelen.

Geadviseerd wordt om over de aanbevelingen overleg te laten plaatsvinden tussen de gemeente, de provinciaal archeoloog en RAAP.

- *contactpersoon overheid*: dr. G.J. de Langen (provinciaal archeoloog) tel. 058 – 2925487.
- *contactpersoon RAAP*: drs. T.A. van den Bergh (projectleider) tel. 0512 – 589 140.

Literatuur

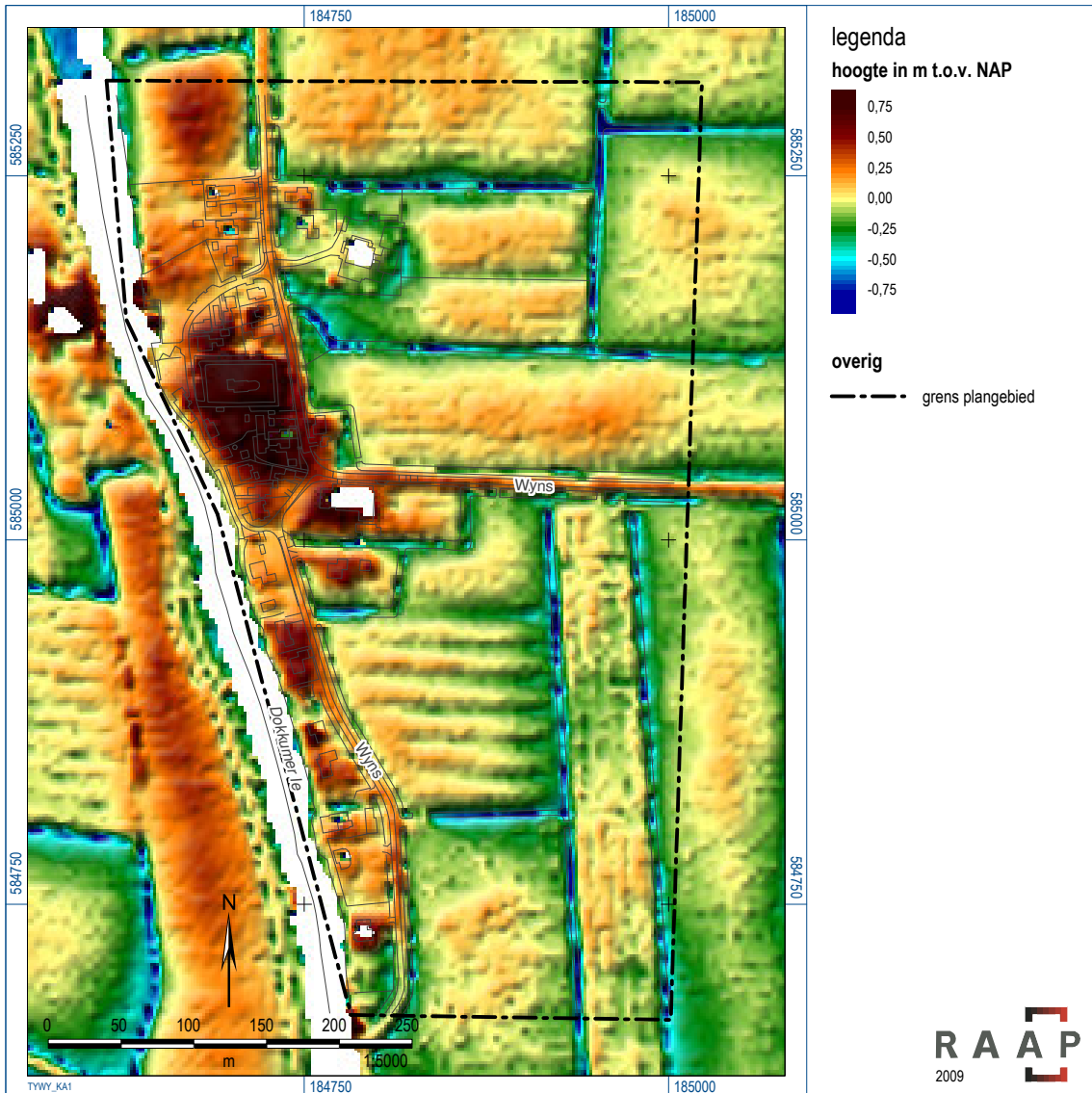
- Anscher, T.J. ten**, e.a., 2004. Startnotitie archeologiebeleid gemeente Tytsjerksteradiel. *RAAP-rapport* 981. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Bergh, van den T.A.**, 2007. Plangebied Wyns-oost, gemeente Tytsjerksteradiel; archeologisch vooronderzoek: een bureau en inventariserend veldonderzoek. *RAAP-notitie* 2518. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Weesp.
- Halbertsma**, 1977. *Nieuwsbulletin KNOB*, pp. 132
- Griede, J.W.**, 1978. *Het ontstaan van Frieslands Noordhoek. Een fysisch-geografisch onderzoek naar de holocene ontwikkeling van een zeekeleigebied*. Editions Rodopi N.V., Amsterdam.
- Nederlands Normalisatie-instituut**, 1989. *Nederlandse Norm NEN 5104, Classificatie van onverharde grondmonsters*. Nederlands Normalisatie-instituut, Delft.
- Stiboka**, 1981. *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Kaartblad 2 West (gedeeltelijk) Schiermonnikoog en 6 West Leeuwarden*. Stichting voor bodemkartering, Wageningen.
- Uitgeverij 12 Provinciën**, 2006/2007. *Atlas van Topografische Kaarten Nederland 1955 – 1965, schaal 1:50.000*. Uitgeverij 12 Provinciën, Landsmeer.
- Wolters-Noordhoff Atlasproducties**, 1991. *Grote Provincie Atlas Friesland, schaal 1:25.000*. Wolters-Noordhoff Atlasproducties, Groningen.
- Wolters-Noordhoff Atlasproducties**, 1992. *Grote Historische Provincie Atlas Friesland 1853-1856, schaal 1:25.000*. Wolters-Noordhoff Atlasproducties, Groningen.
- ROBAS Producties**, 1990. *Historische Atlas Friesland: Chromotopografische Kaart des Rijks, schaal 1:25.000*. ROBAS Producties, Den Ijp.

Overzicht van figuren en tabellen

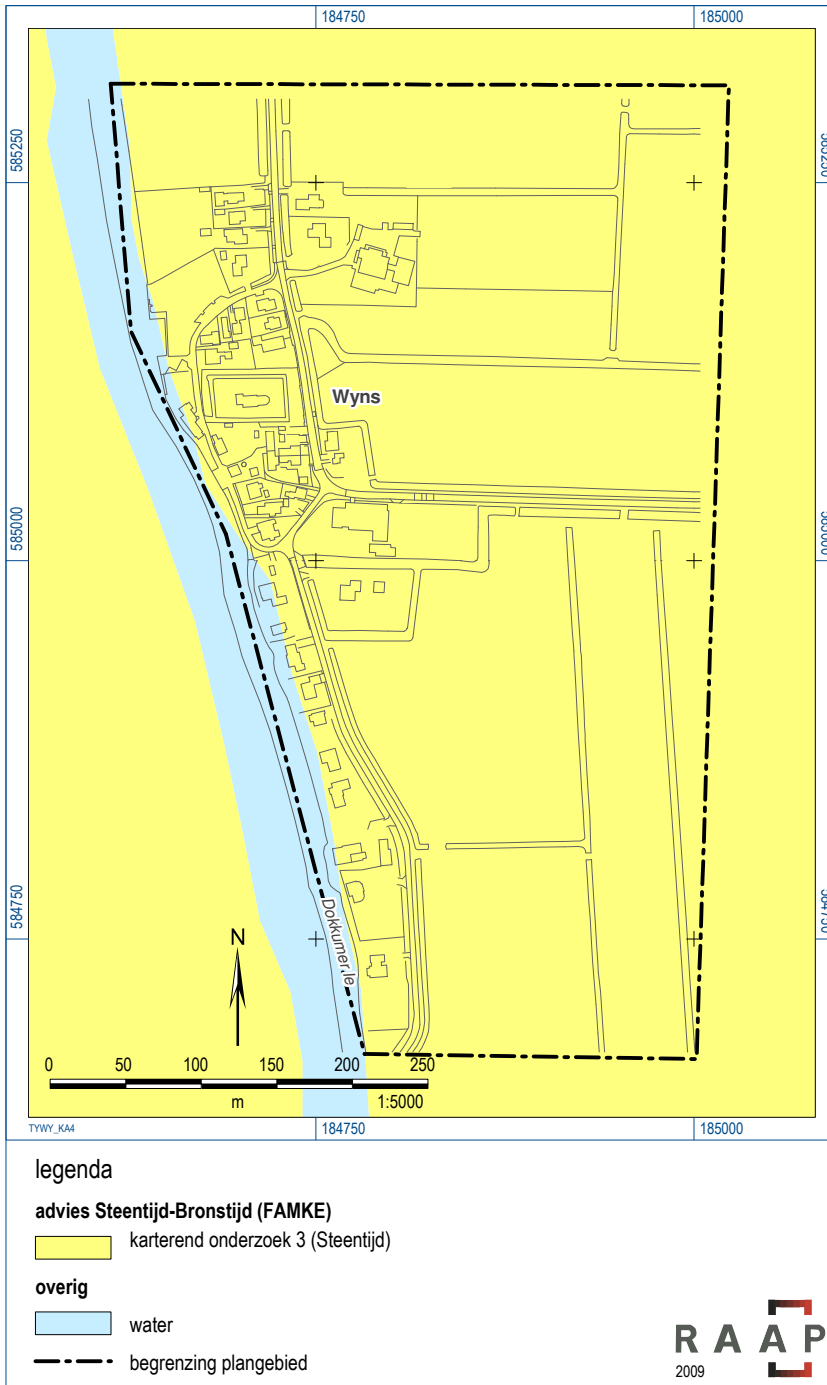
- Figuur 1.** Hoogtekaart op basis van het AHN.
- Figuur 2.** Uitsnede Famke uit de periode Steentijd – Bronstijd.
- Figuur 3.** Uitsnede Famke uit de periode IJzertijd - Middeleeuwen.
- Figuur 4.** Uitsnede gemeentelijke archeologische kwalitatieve verwachtingskaart uit de periode Steentijd – Vroege Bronstijd.
- Tabel 1.** Archeologische tijdschaal
- Kaartbijlage 1.** Resultaten historisch onderzoek

Periode	Datering			
Nieuwe tijd	1500	-	heden	
Late Middeleeuwen	1050	-	1500	na Chr.
Vroege Middeleeuwen	450	-	1050	na Chr.
Romeinse tijd	12 voor	-	450	na Chr.
IJzertijd	800	-	12	voor Chr.
Bronstijd	2000	-	800	voor Chr.
Neolithicum (nieuwe steentijd)	5300	-	2000	voor Chr.
Mesolithicum (midden steentijd)	8800	-	4900	voor Chr.
Paleolithicum (oude steentijd)	300.000	-	8800	voor Chr.

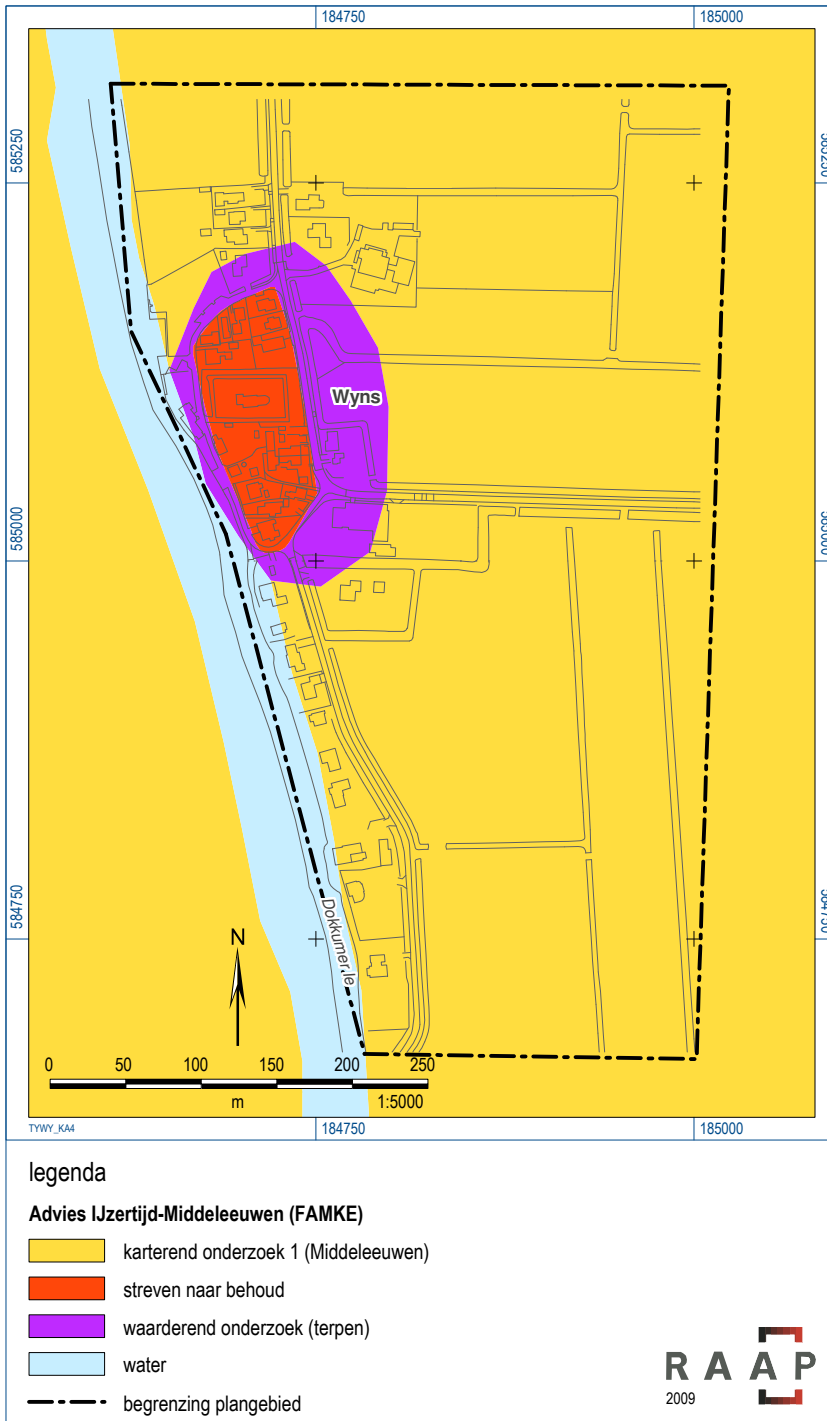
Tabel 1.
 Archeologische
 tijdschaal.

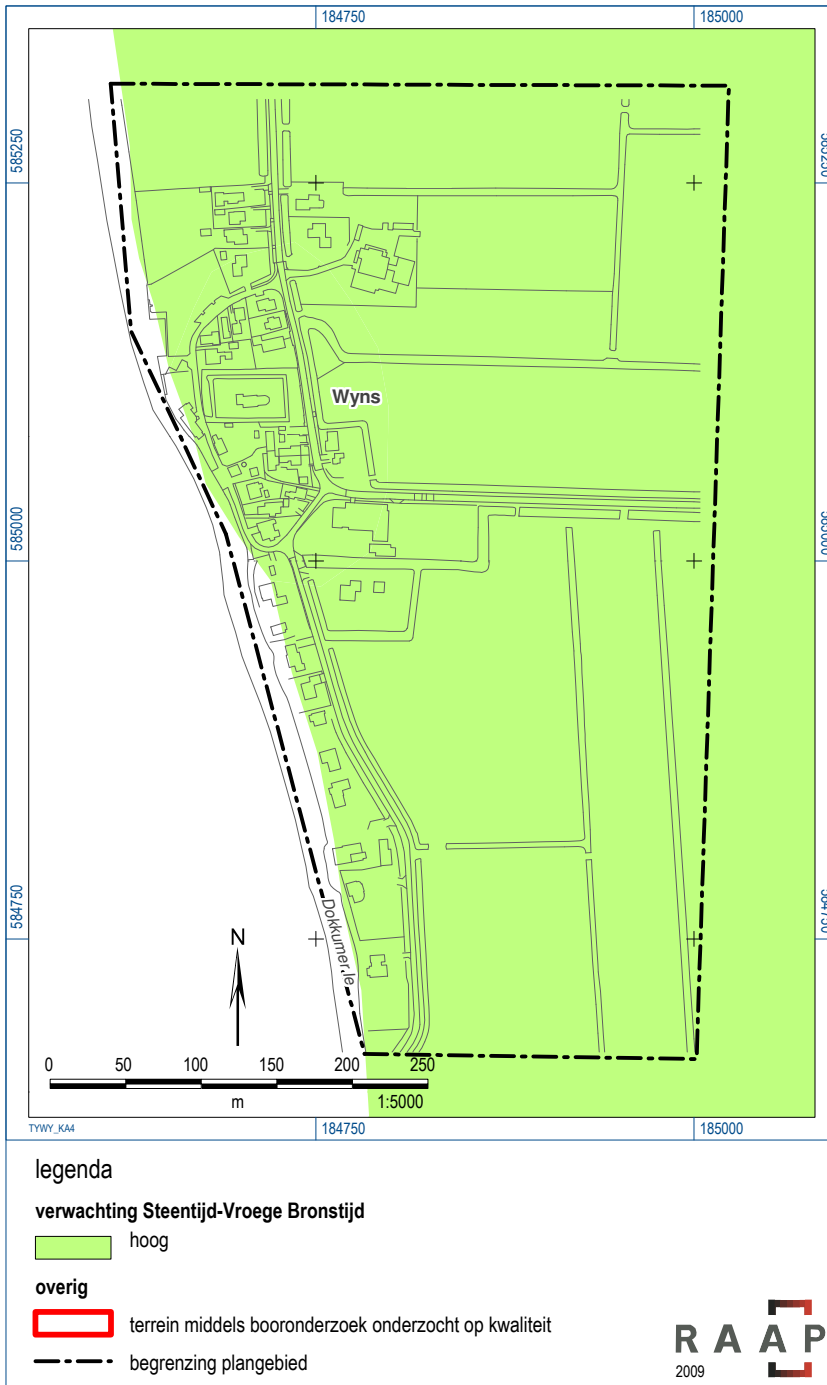
Figuur 1. Hoogtekaart op basis van het AHN.

Figuur 2. Uitsnede FAMKE periode Steentijd-Bronstijd.

Figur 3. Uitsnede FAMKE periode IJzertijd-Middeleeuwen.

Figuur 4. Uitsnede gemeentelijke archeologische kwalitatieve verwachtingskaart periode Steentijd-Vroege Bronstijd.

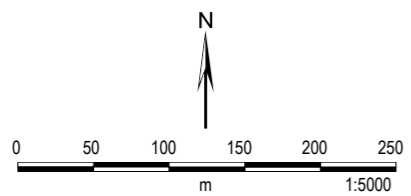
**Plangebied Wyns
Gemeente Tytsjerksteradiel**

Resultaten historisch onderzoek
RAAP-notitie 3313, kaartbijlage 1, schaal 1:5000

legenda

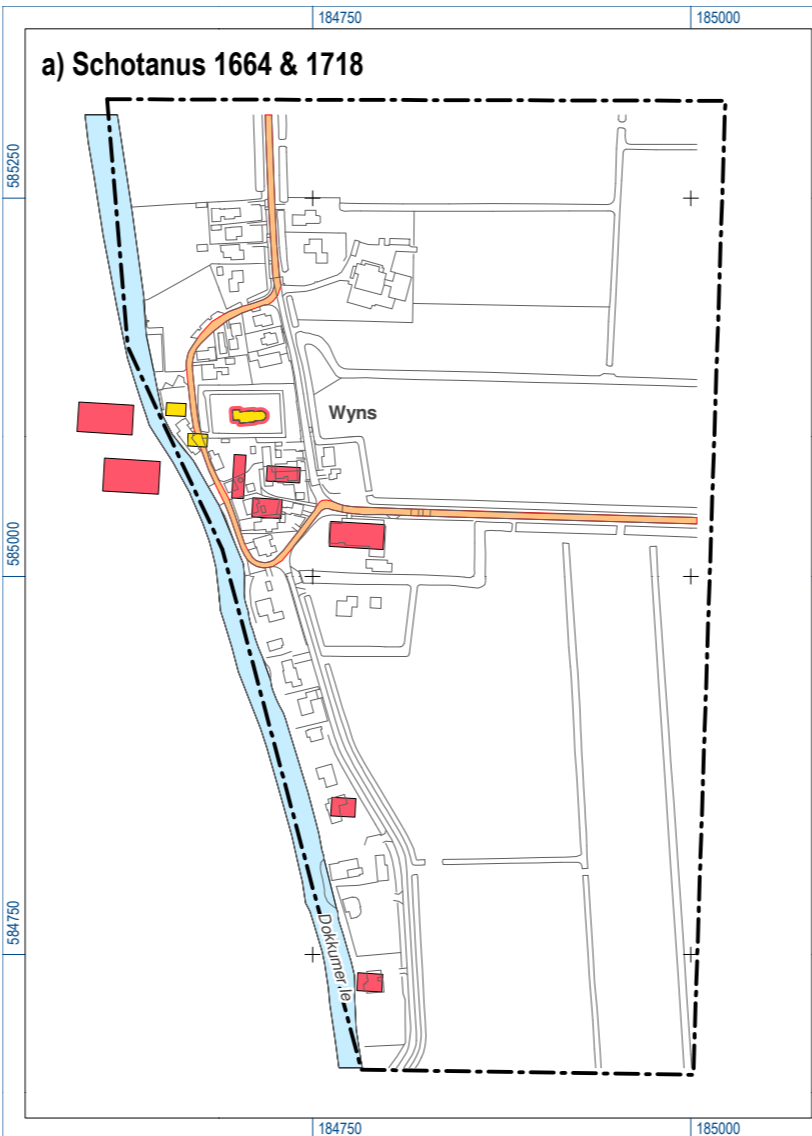
historische elementen

- dichte buyrt (Schotanus, 1664)
- bebouwing
- water
- wegen en paden
- voetpad
- overzet
- overig**
- begrenzing plangebied

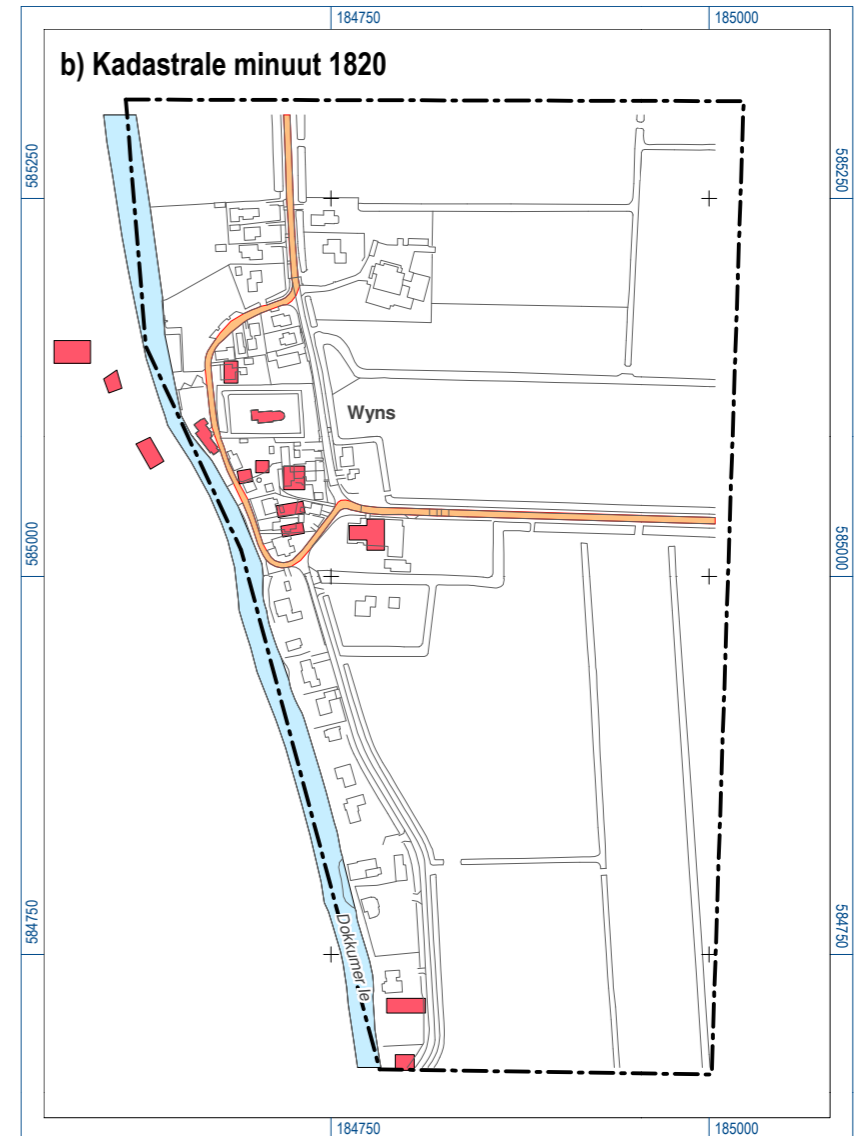

RAAP
2009

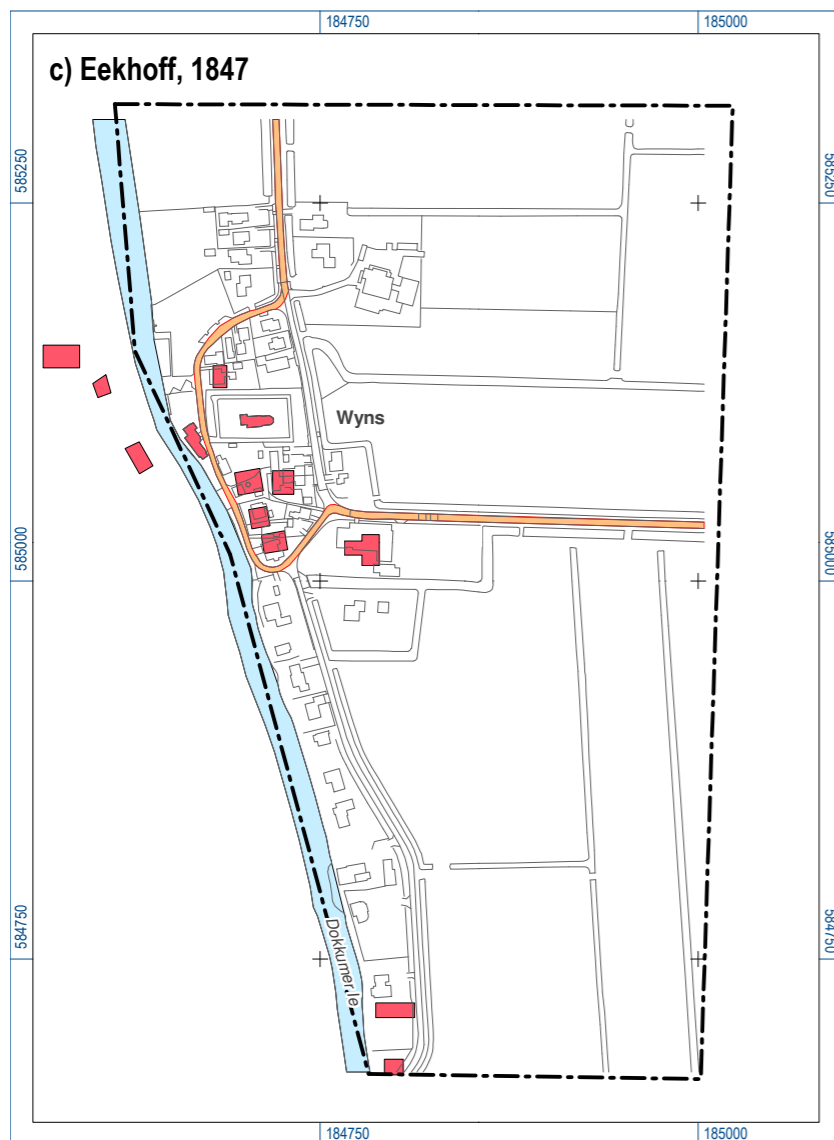
a) Schotanus 1664 & 1718

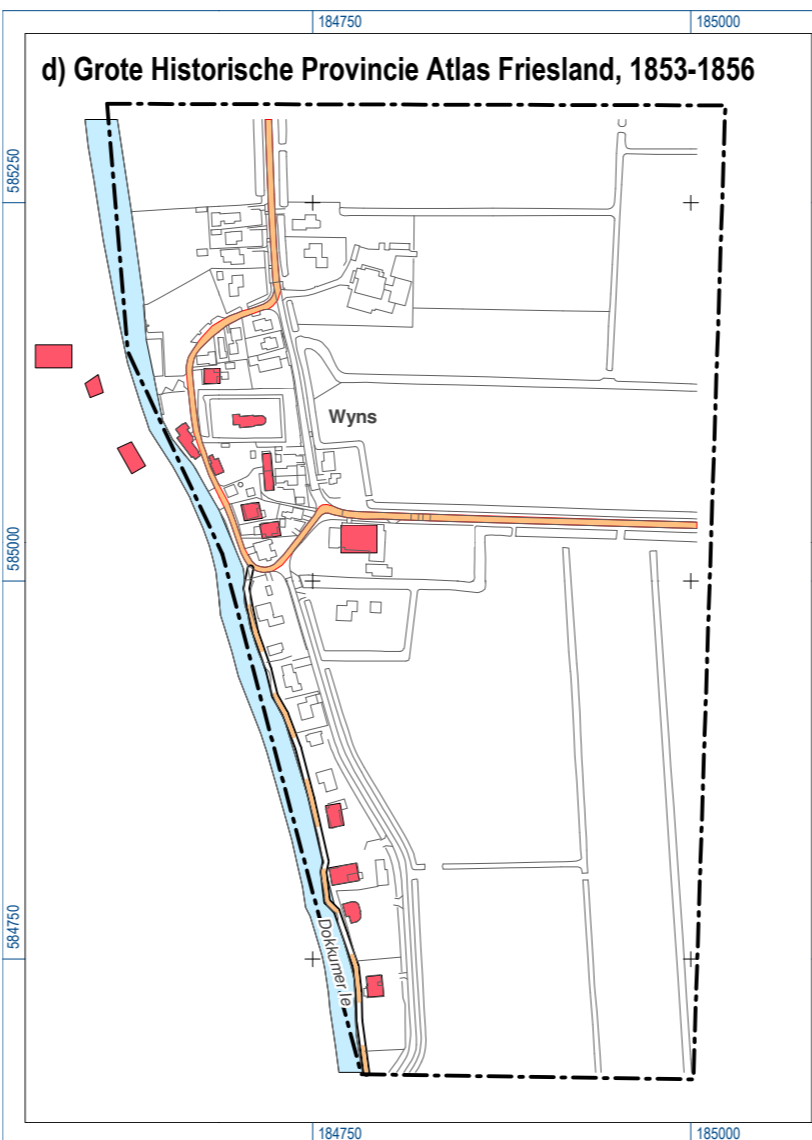
b) Kadastrale minuut 1820

c) Eekhoff, 1847

d) Grote Historische Provincie Atlas Friesland, 1853-1856

e) Historische Atlas Friesland 1928

